

Західноукраїнські землі у 1918-1919 рр.

План

1. Утворення Західноукраїнської Народної Республіки
2. Польсько-українська війна 1918-1919 рр.
3. Внутрішня та зовнішня політика ЗУНР
4. Український національний рух на Буковині та Закарпатті

Утворення Західноукраїнської Народної Республіки

В умовах прийдешнього розпаду Австро-Угорщини 10 жовтня 1918 р. на нараді Української парламентської репрезентації вирішили скликати у Львові зібрання представників усіх українських земель, що входили до Австро-Угорщини, й сформувати на ньому Українську Національну Раду. Вона повинна була стати установчими зборами («українською конституантою»), що здійснять самовизначення українського населення імперії.

Кость Левицький

18 жовтня 1918 р. Українська Національна Рада, яку очолив Євген Петрушевич, проголосила утворення з українських земель Австро-Угорщини української держави, яку пізніше назвали Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Цю дату вважають днем її заснування. Тим часом у Кракові утворилася Польська ліквідаційна комісія, що мала на меті перебрати владу від австрійської адміністрації Галичини

31 жовтня, напередодні прибуття представників Польської ліквідаційної комісії до Львова, делегація Української Національної Ради зустрілася з австрійським намісником й зажадала передачі їй державної влади у Східній Галичині, однак той відмовив.

Тоді у ніч з 31 жовтня на 1 листопада вояки УСС під керівництвом сотника Дмитра Вітовського, випередивши поляків, взяли владу у Львові. Ці події увійшли в історію як «Листопадовий зрив» або «Листопадовий чин».

1 листопада Українська Національна Рада у відозві до населення міста Львова повідомила, що є найвищою владою у створеній «на українських землях бувшої австро-угорської монархії Української Держави». У програмній декларації Української Національної Ради, що з'явилася пізніше, ЗУНР проголосили

демократичною республікою, соціальну основу якої становили робітники. Факт проголошення республіки оприлюднили лише 13 листопада, після зречення престолу австро-угорським імператором.

Уряд ЗУНР дістав назву «Тимчасовий Державний Секретаріат», а пізніше — «Рада Державних Секретарів ЗУНР». Його першим головою був Кость Левицький. 9 листопада також затвердили назву Української держави галичан — «Західно-Українська Народна Республіка». Відповідно до «Тимчасового основного закону» державними символами ЗУНР стали синьо-жовтий прапор і золотий лев на синьому тлі.

Поступово ЗУНР перебрала до своїх рук владу в усій Східній Галичині. Кордони республіки було встановлено за етнографічними межами розселення українців в Австро-Угорщині. Її територія становила 70 тис. км², а населення — 6 млн осіб. 22-26 листопада відбулися вибори Української Національної Ради як законодавчого органу республіки. Президентом ЗУНР став Євген Петрушевич.

Євген Петрушевич (1863-1940 рр.) — політичний і державний діяч. У 1908-1918 рр. посол австрійського парламенту, заступник голови. Від 1910 р. член Галицького сейму. У роки Першої світової війни був членом ГУР і ЗУР Для вирішення долі українських земель Австро-Угорщини Є. Петрушевич скликав 18 жовтня 1918 р. у Львові загальні збори українських суспільно-політичних діячів Галичини й Буковини (Українську Конституанту), що перетворилися на Українську Національну Раду, яку він і очолив. 13 листопада 1918 р. збори проголосили створення на українських землях Австро-Угорщини незалежної держави — Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Став її президентом. 9 червня 1919 р. отримав диктаторські повноваження. Після укладення Акта Злуки також став членом Директорії УНР Після державної катастрофи в листопаді 1919 р. Є. Петрушевич оселився у Відні, де створив уряд диктатора в екзилі (у вигнанні), який у 1920-1923 рр. при підтримці краю боровся на міжнародній арені за успішне розв'язання галицької справи. Помер у 1940 р.

Польсько-українська війна 1918-1919 рр.

Одразу після взяття влади у Львові українськими силами проти них у місті виступили об'єднані польські підпільні військові організації. Активна підтримка варшавським урядом польського повстання у Львові призвела до його переростання у польсько-українську війну.

За українськими джерелами, на початку боїв поляки мали у Львові 1 тис. бійців. 2 листопада вони захопили склади зброї та амуніції в районі головного вокзалу й встановили свій контроль над ним, що забезпечило їм можливість використовувати залізницю у напрямку Перемишля і далі у центральні райони Польщі. Сили противника стрімко зростали за рахунок цивільної польської

більшості Львова. 22 листопада 1918 р. після важких боїв українські підрозділи залишили місто. Після взяття Львова поляками у місті відбувся триденний погром єврейського населення.

Парад Війська Польського у Львові, 1918 р.

Командувачем УГА став колишній генерал російської армії Михайло Омелянович-Павленко, а начальником штабу — її полковник Євген Мишковський. На весну 1919 р. чисельність УГА сягла 125 тис. осіб.

У грудні 1918 — січні 1919 р. УГА вела бої за Львів, намагаючись витіснити звідти поляків. У результаті Вовчухівської операції практично перекрили залізничне сполучення Львова з Перемишлем. Однак УГА вимушена була зупинитися на вимогу Антанти.

Солдати Української галицької армії

Комісія Антанти, очолювана французьким генералом М.-Й. Бартелемі, мала явне пропольське налаштування. Бартелемі від імені Паризької мирної конференції висунув пропозицію припинити війну й встановити демаркаційну лінію, за якою до Польщі мали відійти Львів, Дрогобицько-Бориславський нафтовий район і значна частина Східної Галичини. Незважаючи на бажання керівництва ЗУНР зберегти добрі стосунки з Антантою, пропозиції було відкинуто. Поляки скористалися перемир'ям під час візиту місії Бартелемі, яка таємно привезла їм зброю і набої, для зміцнення свого становища. Це дозволило відтіснити УГА від Львова й відновити залізничне сполучення з Перемишлем. 3 березня 1919 р. ініціатива у бойових діях повністю перейшла до поляків.

У квітні 1919 р. до Галичини прибула 100-тисячна польсько-французька армія генерала Йозефа Галлера, котру польське керівництво кинуло проти УГА.

Користуючись чисельною перевагою, 14 травня поляки перейшли в наступ на всьому фронті й до літа зайняли майже всю Галичину. Частини УГА відступали й були затиснуті у невеликий трикутник території біля Чорткова на південному сході Галичини.

Уряд ЗУНР зробив останню спробу виправити складне становище. 9 червня 1919 р. президента Є. Петрушевича було проголошено диктатором. Новим командувачем УГА призначили генерала О. Грекова. Він упорядкував залишки підрозділів УГА й організував несподівану наступальну операцію, яка закріпилася в історії під назвою «Чортківська офензива» (7-28 червня 1919 р.). Українська галицька армія змусила відступати по всьому фронту переважаюче майже в чотири рази польське військо, відвоювала значну територію, захоплену поляками навесні, і дійшла до Львова. Успіх спонукав до хвилі патріотичного піднесення українців. Вступити до УГА зголосилося майже 100 тисяч осіб. Але через нестачу зброї та аmunіції розвинути успіх не вдалося. Поляки організували контрнаступ, який відкинув українців на попередні позиції. У липні 1919 р. польські війська захопили всю Східну Галичину. Частини УГА у складі 50 тис. осіб зі зброєю 16-17 липня перейшли р. Збруч на територію, контрольовану Директорією УНР. 17 липня був підписаний договір про припинення бойових дій. Людські втрати загиблими у польсько-українській війні 1918-1919 рр. становили для української сторони 15 тис. осіб, для польської — 10 тис.

20 листопада Антанта надала Польщі мандат на управління Галичиною на 25 років. Після цього державну приналежність краю мав визначити всенародний плебісцит. Пізніше, 14 березня 1923 р., Рада послів Антанти підтвердила право Польщі на володіння Галичиною за умови надання автономії і забезпечення прав національних меншин.

Внутрішня та зовнішня політика ЗУНР

Всупереч складним умовам польсько-української війни, західноукраїнські діячі швидко та ефективно налагодили роботу державного апарату. Вони використовували при цьому адміністративний апарат, що залишився від австрійців, комплектуючи його, за потребою, своїми представниками. Формувати власну політику діячам ЗУНР допомагав попередній досвід парламентської діяльності й уявлення про те, як реалізуються рішення, здобуті за австрійської влади. Створюючи нову вертикаль влади, ЗУНР запроваджувала на місцях посади державних повітових, міських та селищних комісарів. Усі попередні закони й розпорядження, якщо вони не суперечили державності ЗУНР, залишалися чинними. Державні повітові комісари обиралися представниками усіх громад на повітових зборах. Повітовий комісар був «верховним органом громадської національної влади» і державної виконавчої влади в повіті.

Важливе значення для становлення державності мав виданий 15 травня 1919 р. закон про вживання мови в органах державної влади, у громадських установах та на підприємствах. Відповідно до нього «державною мовою на Західній області Української Народної Республіки є мова українська». При цьому, національним меншостям надавалася «свобода вживання, як усно, так і в письмах, їх матірньої мови в урядових зносинах з державними властями». Для цього було передбачено, що всі урядники ЗУНР, крім української, повинні володіти мовами національних меншин.

4 квітня 1919 р. в обіг ввели власну валюту — гривню (дорівнювала одній австрійській кроні) і карбованець (дорівнював двом австрійським кронам).

14 квітня 1919 р. було ухвалено земельний закон, котрий передбачав конфіскацію всіх монастирських і церковних земель, ділянок, які власники не обробляли своїми силами та площі яких перевищували максимум землеволодіння. У державну власність переходили ліси. Із цих земель утворювався земельний фонд області, і з нього мали наділяти безземельних та малоземельних громадян.

Внутрішня політика Національної Ради хоча й підтримувалася більшістю населення, але були й розчаровані нею. Найбільше невдоволених було серед робітництва, на яке впливали соціалістичні партії. Це виливалося в утворення рад робітничих депутатів. З'явилися комуністичні партійні групи. У лютому 1919 р. в Станіславі засновано Комуністичну партію Східної Галичини, яка не визнала утворення ЗУНР. У квітні 1919 р. комуністи підняли збройне повстання в Дрогобичі, у ході якого проголосили повалення Національної Ради. Але урядові війська придушили заколот.

12 травня 1919 р. Українська Національна Рада спеціальним законом запровадила восьмигодинний робочий день та святкування Першого травня.

Визначальним для внутрішньополітичної діяльності ЗУНР було об'єднання з УНР. Акт Злуки став відображенням як потреби молодого держави у допомозі, так і її стратегічного бачення свого майбутнього у соборній Українській державі.

Зовнішньополітична діяльність ЗУНР розпочалася 1 листопада 1918 р., коли Українська Національна Рада стала розсилати телеграми про утворення в Галичині Української держави.

Наприкінці 1918 р. у Відні в приміщенні «Французького готелю» було відкрито Українську пресову службу, яка протидіяла польським заявам про становище у Галичині. Невдовзі Українська пресова служба перетворилася на головний інформаційно-пропагандистський осередок ЗУНР у Європі.

Шукаючи підтримки на міжнародній арені, ЗУНР відкрила свої посольства в Австрії, Угорщині, Німеччині, заснувала дипломатичні представництва в Чехословаччині, Канаді, США, Італії, Бразилії.

Зовнішньополітична діяльність ЗУНР була спрямована на здобуття міжнародного визнання молодій державі, насамперед країнами Антанти, й припинення війни з Польщею. Однак країни Антанти не визнали ЗУНР, і вона опинилася в міжнародній ізоляції, а уряд Польщі не збирався відмовлятися від Східної Галичини. Особливо негативно ставилася до ЗУНР Франція, котра виступала за створення сильної Польщі як противаги Німеччині.

Український національний рух на Буковині та Закарпатті

25 жовтня 1918 р. у Чернівцях заснували Український крайовий комітет, який очолив Омелян Попович, котрий одночасно керував буковинською делегацією Української Національної Ради. Незабаром він почав перебирати владу в імперській адміністрації. 27 жовтня румуни створили свою Румунську національну раду, яка претендувала на владу в краї. У цей час українські військові частини, що перебували на Буковині, були відкликані для боротьби за Львів, й українці краю залишились без воєнної сили. 3 листопада 1919 р. Крайовий комітет провів у Чернівцях велике (до 10 тис. учасників) Буковинське народне віче. На ньому вирішили приєднати українську частину Буковини до ЗУНР. Після переговорів української й румунської сторін 6 листопада досягнули домовленості, що під владою українців буде північна, а румунів — Південна Буковина. Відповідно до цієї домовленості австрійська адміністрація передала владу О. Поповичу (представнику українського крайового комітету) та А. Ончулу (представнику Румунської національної ради). Ці дві інституції мали керувати тими частинами Буковини, де їхня національність становила більшість. Однак 11 листопада, на прохання Румунської національної ради, війська Румунії вступили в Чернівці, а через тиждень зайняли всю Буковину.

Буковинське народне віче, 1919 р.

Хотинщина була частиною Буковинського краю, яку спіткала інша історична доля. Вона перебувала у складі Російської імперії. Від лютого до початку листопада 1918 р. її територія опинилася під окупацією австрійських військ. Спроби урядів УНР, а потім Української Держави надіслати в Хотин свою адміністрацію виявилися марними. На початку листопада Хотинський повіт окупували румунські війська.

У січні 1919 р. місцеві підпільники й бессарабські партизани захопили міст через Дністер і зайняли Хотин. Утворена ними Хотинська директорія видала розпорядження про мобілізацію в повстанську армію. Повстанці зайняли близько 100 населених пунктів у двох повітах Бессарабії, але їх розрахунок на допомогу уряду радянської України не справдився. Край залишився за Румунією.

На Закарпатті ситуація була значно складнішою. 16 листопада 1918 р. Угорщина проголосила свою незалежність. Нова республіка заявила претензії на

всі території, що входили до Угорського королівства, включно із Закарпаттям. Національні меншини Угорщини були незадоволені таким поворотом подій і розпочали боротьбу за власну державність.

У листопаді 1918 р. на Закарпатті починають виникати Народні Ради, які брали на себе функції місцевої влади. На деякий час у краї встановлюється двовладдя: угорська адміністрація та Народні Ради.

У діяльності Народних Рад чітко виокремилися три політичних спрямування: перше — приєднання краю до Угорщини, друге — до новоутвореної Чехословаччини, третє — до соборної України.

21 грудня 1918 р. угорський парламент ухвалює закон про Автономію Руської нації, що живе в Угорщині, згідно з яким Закарпаттю (під назвою Руська Країна зі столицею в Мукачеві) були надані широкі автономні права. Отримавши інформацію про це, представники проукраїнських сил ухвалюють рішення про скликання 21 січня 1919 р. конгресу в Хусті. У той самий час в ніч із 7 на 8 січня 1919 р. Гуцульська Народна Рада за допомогою УГА роззброїла угорські війська на всій Гуцульщині та проголосила Гуцульську Республіку із центром у с. Ясіня; її вищим органом влади стала Гуцульська Народна Рада.

Гуцульщина — історико-етнографічна область України, що охоплює гірські райони Івано-Франківської, південно-східну частину Чернівецької та південно-східну частину Закарпатської області.

Делегація Гуцульської республіки взяла участь у Всекарпатському конгресі (Соборі русинів), що відкрився у Хусті 21 січня 1919 р. Делегати конгресу передали уряду ЗУНР звернення із проханням прийняти закарпатські землі до складу соборної України, але прагнули при цьому зберегти автономію («окремішні положення») краю. Проте реалізувати це в тогочасних умовах було неможливо. Окремі осередки влади Гуцульської республіки протрималися до червня 1919 р. й були ліквідовані румунами.

Навесні 1919 р. в Угорщині відбувається ще одна подія, яка вплинула на Закарпаття. 21 березня 1919 р. в Угорщині була проголошена радянська влада. 22-23 березня 1919 р. ця влада, подекуди із застосуванням зброї, була встановлена і на Закарпатті. Очолила її група комуністів Руської Країни, яку створили при ЦК КП Угорщини в лютому 1918 р. Радянська влада на Закарпатті існувала 40 днів.

Для придушення Угорської Радянської Республіки Антанта організувала військове втручання, яке призвело до війни з Румунією та Чехословаччиною. Згідно із рішенням Паризької мирної конференції румунські війська зайняли південну, а чеські — північну частину Закарпаття.

У той час, як на території краю точилася запекла боротьба, великі держави на Паризькій конференції вирішили долю Закарпаття на користь Чехословаччини.

17 травня на засіданні міжнародної конференції президент Чехословаччини Е. Бенеш представив основні пункти автономних прав Закарпаття, які 20 травня ухвалили як § 10-13 Сен-Жерменського договору.

У розвиток статей Сен-Жерменського договору затвердили «Генеральний Статут про організацію й адміністрацію Підкарпатської Русі, приєднаної Паризькою конференцією до ЧСР». Зокрема, у ньому говорилося, що «вибори членів Сойму Підкарпатської Русі відбудуться надалі до 90 днів від дня виборів до загального Народного Згромадження ЧСР».

Але уряд ЧСР повністю не виконав взяті на себе зобав'язання з надання автономних прав краю.

26 квітня 1920 р. уряд ЧСР видав постанову «Про зміну Генерального Статуту», яка остаточно скасувала будь-які автономні права. Закарпаття стало частиною унітарної Чехословаччини.

Контрольні запитання:

1. Охарактеризуйте особливості виникнення ЗУНР. Яка дата вважається днем її заснування? Хто її очолив?

2. Якими були причини, перебіг і результати польсько-української війни 1918-1919 рр.

3. Визначте результати Вовчухівської та Чортківської операції УГА?

4. Визначте особливості внутрішньої та зовнішньої політики ЗУНР.

5. Яким було ставлення керівництва ЗУНР до національних меншин?

7. Як розгортався український національний рух на Буковині та Закарпатті?